

СТРАТЕГІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ПОЛІТИКО-ДІЛОВОЇ ЦИКЛІЧНОСТІ ТА ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ЗМІНАМИ (III)

Стаття присвячена дослідженню механізмів формування та функціонування політико-ділових циклів у контексті управління соціальними змінами. Запропоновано авторську модель взаємодії та взаємопроникнення політико-ділових циклів і процесів управління соціальними змінами.

Ключові слова: соціальні зміни, трансформація, впадина переходу, стратегія реформ, рентоорієнтована поведінка, політико-діловий цикл.

Статья посвящена исследованию механизмов формирования и функционирования политико-деловых циклов в контексте управления социальными изменениями. В работе предлагается авторская модель взаимодействия и взаимопроникновения политико-деловых циклов и процессов управления социальными изменениями.

Ключевые слова: социальные изменения, трансформация, впадина перехода, стратегия реформ, рентоориентированное поведение, политико-деловой цикл.

The article's main focus is on the political analysis of mechanisms of functioning of political business cycles in the context of social changes management. The author elaborated a model of interpenetration of political business cycles and processes related to social changes management.

Key words: social changes, transformation, transitional trough, reform strategy, rent-oriented behavior, political business cycle.

Отже, ми переходимо до розгляду двох наступних графік-моделей. Автор вважає за доцільне ще раз наголосити на тому, що економіки розвинутих країн інституційно є відрегульованими, бюджети прозорими, а виборці мало вірять в обіцянки. Щодо держав, які знаходяться в активній стадії соціальних змін та яким відповідає високий рівень нестабільності, то їм в першу чергу відповідають значні структурні зсуви, викликані загальною стратегією перетворення суспільства, а саме відмовою від планово-адміністративної та переходом до ринково-демократичної системи, який відбувається через наявність відповідної базової впадини переходу. На початковому етапі прискореними темпами руйнується стара соціальна система, натомість як нова будується доволі уповільнено, відповідно між ними утворюється часовий розрив. З певним ефектом запізнення відбувається за цією ж схемою руйнація та формування цінностей, що викликає утворення соціально-психологічних соціопатичних зсувів [2, с. 94-95, 120, 132-135]. Макроекономічні показники знаходяться на спадаючому тренді і притягується точкою мінімуму, відповідно спадає рівень добробуту населення. Суспільство перебуває в стані політичної та економічної нестабільності. Виникають відкотні хвилі в процесі демократизації, що зумовлені бажанням повернення до «твердої руки» та наведення порядку в рамках адміністративної системи.

За умов моделей, яким відповідає трансформаційне суспільство з нерозвинутими ринковими інститутами та демократичними цінностями (надалі з метою

спрощення застосовуватимемо поняття «нестабільні суспільства»), рівень рентоорієнтованої поведінки суб'єктів політики є максимально високим. Це пояснюється фактичною відсутністю обмежень з боку системи. Відповідно характерними є: непрозорість діяльності політика та використання ним економічних ресурсів; відсутність законодавчих обмежень на розпорядження економічними ресурсами держави; використання адміністративного ресурсу; неконкурентоздатність економіки та політики; нераціональна, «близькозора» поведінка виборця з високим рівнем терпимості до дій політика x^{**} ; несформованість політичної та економічної культури населення; наявність відповідних зовнішніх механізмів маніпулювання громадською думкою за допомогою засобів масової комунікації. Суб'єкти політики, не бажаючи втрачати можливість отримання ренти від перебування при владі за умов нестабільних суспільств, намагаються і надалі утримувати систему на такому рівні, обмежуючи політичну та економічну конкуренцію та створюючи дефіцит економічної культури, яка дозволяє втримувати рівень «близькозорого виборця» з опортуністичною поведінкою. В результаті неконкурентний ринок та нерозвинута демократія обумовлюють один одного за принципом замкненого кола.

Доволі розповсюдженими є випадки, коли політики обирають стратегію $\Delta p_{\max} = \Delta t_p$, тобто протягом одного терміну правління отримують свою максимальну ренту $\Delta t_{\max}$, після чого йдуть з політичної арени. Як вже було розглянуто в попередньому розділі, така

стратегія поведінки політика є найгіршою з точки зору втрат виборців. В інших випадках, коли політик прагне постійно отримувати ренту, він обирає стратегію «довгострокового перебування», і отже постійно (до критичної часової точки) прагне переобрання. За умов нерозвинутості контрольних механізмів за використанням економічних ресурсів, суб'єкт політики переважно вдається до методу розкачки амплітуди політико-ділового циклу, тобто виходить за межі бюджетних обмежень. При цьому, розмір амплітуди напряму залежить від рівня конкуренції на виборах [7, с. 11-12].

Перейдемо до розгляду двох наступних стратегій загальної графік-моделі. Враховуватимемо, що країнам з нестабільною соціальною системою не є характерними партійні цикли, натомість наявна яскраво виражена опортуністична циклічність, в чистому та раціональному варіантах.

Стратегія $x, y (-, +)$ відповідає механізм накладання політико-ділових циклів на соціальні зміни в нестабільних суспільствах. В даному випадку політико-ділова циклічність накладається на впадину переходу (яка характеризує активну стадію соціальних змін) і не викликає додаткових структурних зсувів. Найкращим

часом для переобрання політика є момент, коли точка мінімуму соціального спаду буде на часовому векторі або доволі далеко від точки виборів, або на достатній відстані від неї, тобто коли стан добробуту або ще недостатньо погіршився, або почне покращуватися. Але, враховуючи, що трансформаційний спад за часом є доволі тривалим, суб'єкту політики в більшості випадків доводиться користуватися іншими механізмами забезпечення своїх провладних позицій.

Так, враховуючи, що система знаходиться на спадаючому тренді свого розвитку, якому відповідає постійне погіршення рівня соціального добробуту, політик вдаватиметься до методу розкачки амплітуди політико-ділового циклу, що дозволить йому на перших порах перебування при владі перекривати в уявленнях виборців розуміння глибини трансформаційного спаду. Але з іншого боку, така політика в результаті призведе до нераціонального використання економічних ресурсів, за рахунок чого початкова крива впадини Sd' буде подовжена в часі та поглиблена з точки зору економічних показників, і відповідно набуде вигляду Sd'' (рис. 1).

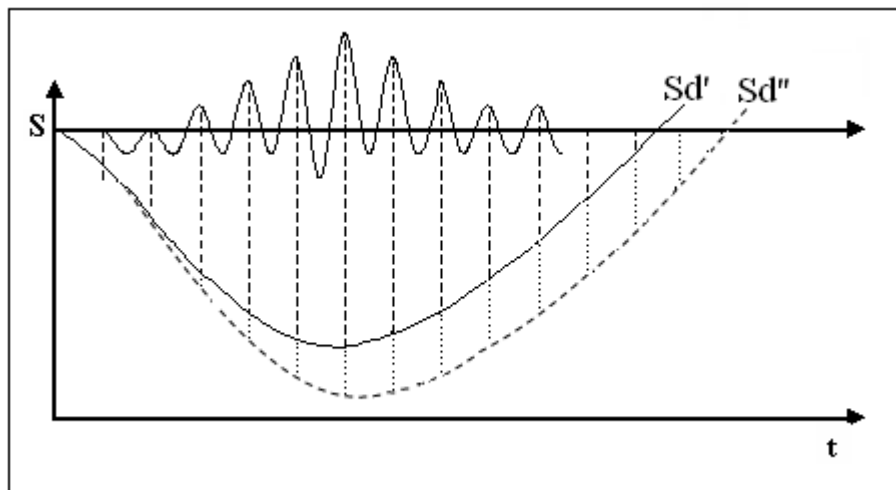

Рис. 1. Стратегія $x, y (-, +)$: механізм накладання політико-ділових циклів на соціальні зміни в нестабільних суспільствах.

Важливим аспектом в даній моделі також є чітке визначення суб'єктності політика. Тобто, початковий етап суспільних перетворень може супроводжуватися відсутністю чіткої регламентації щодо розпорядження різними політичними суб'єктами економічною політикою та економічними ресурсами. В результаті, може виникнути паралельне існування та накладання президентських та парламентських політико-ділових циклів. Відповідно цей фактор, з урахуванням подвійної розкачки амплітуд циклів, ще більше призводить систему до кризового стану.

Слід зауважити, що в разі проведення радикальних суспільних перетворень, яким характерний більш швидкий перехід на дореформений рівень, існує більша ймовірність якісного стрибка через трансформаційний спад з найменшими втратами для системи з позицій рентоорієнтованої поведінки політиків та побудованих ними політико-ділових циклів. Проведення поступових реформ залишає більше часу для можливостей побудови опортуністичних політико-ділових циклів та відповідно вишукування ренти. Але в разі

перерви або припинення базових соціальних змін, коли неповнота реформ призводить до затяжної кризи у розвитку системи, кращим варіантом для населення є такий, за якого реформи були поступовими, оскільки криза після неповного їх проведення є не настільки глибокою, як в результаті неповноти радикальних перетворень.

Даний варіант стратегій на практиці в чистому вигляді практично не має реалізації. За його допомогою можуть бути описані лише окремі часові проміжки соціальних змін. Прикладом якісного стрибка через впадину переходу без її поглиблення за рахунок неефективної політико-ділової циклічності можуть бути реформи Л. Бальцеровича в Польщі, П. Коллора в Бразилії, К. Менемі в Аргентині та К. Фудзіморе в Перу [4, с. 255]. Але всі вони проходили за умов значної стартової підтримки в широких верствах населення та відповідної готовності до погіршення стану суспільного добробуту заради структурних перетворень.

На практиці, за умов нестабільних суспільств переважає *стратегія $x, y (-, -)$, якій відповідає механізм накладання соціальних змін на політико-ділові цикли*. Визначним є аспект управління соціальними перетвореннями. Зауважимо, що за умов загального трансформаційного спаду, діяльність суб'єктів політики знаходиться на спадаючому тренді рівня загального добробуту, і отже, для них все більшої актуальності здобуває питання отримання соціальної підтримки в рамках поставленої мети – переобрання. Проведення будь-яких додаткових реформ можливе за наступних обставин: по-перше, в разі, якщо вони є викликаними об'єктивною необхідністю; по-друге, в разі, якщо за допомогою маніпулювання реформами політик може підвищити свій рейтинг у виборчому процесі. Розглянемо окремі випадки.

В разі, якщо додаткові реформи викликані об'єктивними обставинами, але при цьому суперечать інтересам провладних структур, суб'єкт політики намагатиметься або відтягнути їх в часі на більш пізній період перебування при владі, або проводитиме їх міжциклічно, прикриваючи розкачаною амплітудою політико-ділового циклу, тим самим згладжуючи поглиблення спадаючого тренду. За умов зазначених вище автором характеристик нестабільних суспільств, і перший, і другий варіанти стратегії можуть бути реалізованими без вагомих перешкод.

Іншою причиною проведення додаткових перетворень є можливість політика за допомогою маніпулювання

реформами підвищити свій рейтинг у виборчому процесі. При цьому політик виходить не з позицій цінності реформ для економіки країни та рівня добробуту громадян, а з позицій можливості використання даних додаткових реформ в цілях зміцнення своїх провладних позицій. Такий варіант управління соціальними змінами, шляхом накладання їх на політико-діловий цикл є найгіршим з точки зору стану добробуту населення. Пояснюється це декількома причинами. По-перше, трансформаційна криза поглиблюється додатково за рахунок постійного проведення реформ різного спрямування. По-друге, дані реформи не є доведеними до кінця, і використовуються переважно ситуативно, виходячи з реакційної політики суб'єктів, які взагалі можуть втрачати інтерес до них, за умов, що мета – переобрання – є досягнутою. По-третє, в разі зміни правлячих політиків, реформи можуть бути все одно перерваними, оскільки нові політичні діячі намагаються демонструвати стратегію «роботи над помилками» своїх попередників, відповідно запроваджуючи новий пакет реформ. По-четверте, всі нові спади, викликані нововведеннями в систему, прикриваються розкачкою амплітуди політико-ділового циклу, а отже, відповідно, відбувається нерациональне використання економічних ресурсів, яке може призводити до загального поглиблення трансформаційного спаду (див. рис. 2).

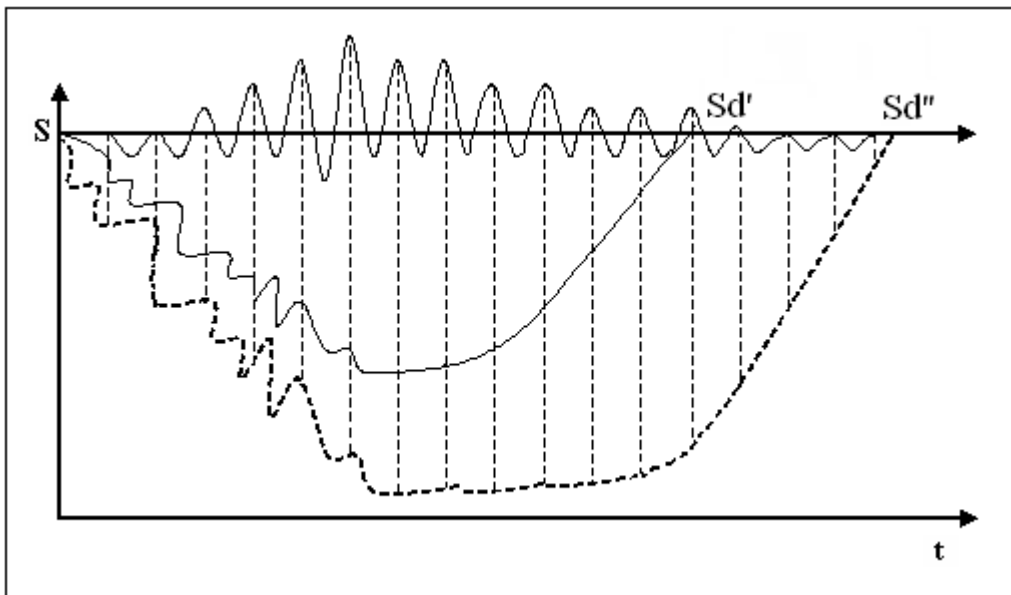

Рис. 2. Стратегія $x, y (-, -)$: механізм накладання соціальних змін на політико-ділові цикли в нестабільних суспільствах.

Як ми можемо побачити з рис. 2, політико-ділова циклічність виходить за межі бюджетних обмежень з настільки більшою амплітудою, наскільки глибший спад вона має перекривати. Але можливість використання опортуністичної політико-ділової циклічності, яка спирається на модель «близькозорого виборця», обмежується зростанням рівня раціональності електорату. Якщо ситуація з маніпуляцією економічними ресурсами повторюється декілька разів, населення починає на неї відповідно реагувати, виходячи з позицій раціональних очікувань, наприклад, несприйняттям розширювальної монетарної та фіскальної політики.

Це обмежує ефективність побудови політико-ділового циклу, відповідно зменшується ставка політичного діяча на ефект маніпулятивного використання економічних ресурсів у виборчому процесі. Амплітуда коливань скорочується, відповідно зменшується можливість проведення нерациональних додаткових реформ, спад від яких стає все важче «перекривати». Даному періоду може бути властивим певний етап стагнації, яка супроводжується втомою населення від реформ, політичною апатією, падінням рівня довіри до політичних діячів, і паралельним пошуком суб'єктами політики комплексу принципово нових

методів та засобів для подальшої політичної діяльності. З часом ситуація стабілізується, і система починає рух по зростаючому тренду, відповідно встановивши обмеження на використання опортуністичного політико-ділового циклу суб'єктами політики, тобто відбувається перехід у площину $x(+)$, який є характерні моделі $x, y(+, +)$ та $x, y(+, -)$. На даний момент ми не можемо стверджувати про наявність такого варіанту розвитку системи по колу, оскільки специфіку даного дослідження становить політико-ділова циклічність, яка як явище політико-економічного процесу сформувалася лише в 70-х роках ХХ століття, відповідно розбивши можливість дослідження на дві площини: стабільні системи зі сформованими демократичними та ринковими інститутами, яким відповідає переважна більшість західних держав, та нестабільні системи трансформаційного типу, які утворилися на постсоціалістичному просторі. Існуючий досвід дозволяє нам частково прослідкувати механізм переходу з активної фази соціальних змін в інерційну з позиції побудови та використання політико-ділових циклів. Але історично ми на даний момент ще не мали можливості прослідкувати зворотній перехід від стабільної стадії розвитку суспільства до трансформаційної через призму циклічності політичної ділової активності.

Політико-ділові цикли активно застосовуються в процесі політичної боротьби і в країнах пострадянського простору. Натомість особливу увагу їм приділено переважно в роботах російських вчених, що може певним чином вказувати на рівень раціональності відповідного суспільства. Звернемося до декількох практичних прикладів.

Так, в Російській Федерації політико-діловий цикл в 1993-1996 роках відобразився на рості зарплати в передвиборчий період. Наприклад, темп росту мінімальної зарплати підстрибував у всі передвиборчі періоди. Політики не мають прямих важелів впливу на середню зарплату; остання стає відома лише після певного проміжку часу. Що ж стосується мінімальної зарплати, то вона переглядається публічно, широко обговорюється в засобах масової інформації, і це

відомо ще до практичної реалізації відповідних рішень. Іншими словами, моніторинг виборцями підвищення мінімальної зарплати є спрощеним, і це створює додаткові стимули до перевиборчого маніпулювання нею. Так, в Російській Федерації, протягом 1992-1997 років мінімальна зарплата переглядалася 11 разів, з них 7 (64% всіх переглядів) були сконцентровані у вузько визначені передвиборчі періоди. Хоча мінімальна зарплата і мала, її вплив не є символічним, оскільки з нею пов'язані зазвичай і середня зарплата бюджетників, і всі соціальні пільги, що збільшує набір голосів, «що покупаються». Впливає вона і на формування зарплати позабюджетного сектору. В результаті під час трьох з чотирьох загальнофедеральних виборчих кампаній (референдум, парламентські вибори 1993 і 1995 років, президентські вибори 1996 року) реальна середня (нарахована) зарплата зростала швидше, ніж в будь-який інший період 2-4-місячної тривалості, що не передувала виборам [1]. Протягом 1998-1999 років було використано механізм компенсації падіння доходів населення через збільшення фактичних виплат в грошовій формі. В результаті підвищився показник довіри громадян до діяльності керівника уряду на фоні погіршення офіційної статистики життєвого рівня [5]. В своїй роботі 1996 року Л. Шукнехт виявив опортуністичні цикли в 35 країнах, що розвиваються [9]. Важливим аспектом залишається набір методів формування політико-ділових циклів, якими користуватиметься суб'єкт політики в даному випадку [6, с. 39].

Отже, слід звернути увагу на той факт, що із зростанням раціональності та формуванням раціональних очікувань у виборців, можливість використання механізму розкачки амплітуди використання економічних ресурсів в рамках політико-ділових циклів зменшується, що, в свою чергу, призводить до зменшення кількості нераціональних реформ, які проводяться виключно задля забезпечення авторитету політика. Наступає стадія «втоми від реформ», стагнації та пошуку принципово нових, якісних методів діяльності суб'єктів політики. Надалі розвиток соціальної системи рухається по зростаючому тренду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гимпельсон В. Политическая экономия российского рынка труда [Электронный ресурс] / В. Гимпельсон // Зарплата и расплата / В. Гимпельсон. – М. : Гендальф, 2001. – С. 16–53. – Режим доступа : <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/books/volume/33292.htm>.
2. Головаха Е. И. Социальное безумие: история, теория и современная практика / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К. : Абрис, 1994. – 168 с.
3. Противоречивость антициклического регулирования. Экономико-политический цикл [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zubolom.ru/lectures/macroecon/44.html>.
4. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский ; [пер. с англ. / под ред. В. А. Бажанова]. – М. : РОССПЭН, 2000. – 320 с.
5. Экономика переходного периода. Очерки экономической политики посткоммунистической России (1998 – 2002) [Электронный ресурс] / Е. Гайдар, В. Мау, С. Синельников-Мурылев и др. ; под ред. Е. Гайдара. – М. : Дело, 2003. – 832 с. – Режим доступа : <http://www.iet.ru/ru/ekonomika-pere-odnogo-perioda-ocherki-ekonomicheskoi-politiki-postkommunisticheskoi-rossii-1998-2002.html>.
6. Kapstein E. The Economics of Young Democracies: Policies and Performance / E. Kapstein, N. Converse. – Munich : University Library of Munich, 2006. – 59 p. – (Препринт / MPRA Paper ; 553).
7. Ravichev A. S. Electoral cycles in Russian regions / A. S. Ravichev. – Moscow : Russian Economic School, 2001. – 95 p. – (Препринт / New Economic School Working Paper ; BSP/2001/051 R).
8. Reichenvater Arno. Business Cycles, Political Incentives and the Macroeconomy: Comparison of Models / Arno Reichenvater. – Munich : University Library of Munich, 2007. – 15 p. – (Препринт / MPRA Paper ; 5527).
9. Schuknecht L. Political Business Cycles and Fiscal Policies in Developing Countries / L. Schuknecht // Kyklus. – 1996. – Vol. 49. – P. 155–170.

Рецензенти: *Іванов М. С., д.політ.н., професор;*
Левченко Л. О., к.політ.н, доцент.